

Emberalakú edény töredéke Paracicsompusztáról.

(Idetartozik a XLIX. tábla.).

A címben szereplő emberalakú edényről sajnos, csak bizonyos méretű helyreállítás után szólhatunk. Amit a következőkben ilyen edény részének fogok nevezni, az csak alsó része, talpa az eredetinek. Jó állapotban ránkmaradt analógiái segítségével szerencsére mégis teljes világosságba helyezhető.

A paracicsompusztai töredék az emberalakú edénynek csak a talpa, helyesebben csak a trónus, melyen az edényalak ült (XLIX. 2.). Felső lapja, melyből a szélein látható törésvonalak szerint az edényrész oldala is kiemelkedett, majdnem teljesen köralakú és 7.4, illetve 8 cm átmérőjű. Vastagsága 1 cm körül van, alsó része pedig két 6.8, illetve 7.1 cm széles, 5.6 cm magas és 1 cm vastag lábba megy át. A két láb között, elől és hátul — alul 5 cm széles, felső részén valamivel szűkebb — négyszögletes nyílás látható. Tekintve a lábaknak kissé ívelt alapvonalát, úgy festenek ezek a nyitvahagyott részek, mintha a cseréptárgy készítője egy alacsony csövestalpú edénynek vágta volna ki a talpát két szemköztfekvő oldalán.

Cseréptárgyunk eléggé szemcsés, soványított agyagból készült és sötétszürkére égetett. Felületét eredetileg vörös festékréteg borította, ez azonban a megtalálók tisztogató műveletei folytán jórészt lekopott és így csak nyomokban maradt meg. Valószínűleg a megtaláláskor törött el darabunk három részre, úgy látszik azonban, hogy az edény felső része már a sírban levált, vagy talán el is mállott. A csatlakozást mutató törésfelület itt ugyanis nem új.

Biztosan megállapítható még, hogy cseréptárgyunkat Paracicsompusztán, Döry Frigyes birtokán találták, közel a kastélyhoz, a Lengyel — szekszárdi és a Paracicsompusztá — zombai út kereszteződése mellett, az uradalmi szérű helyén. Répakazlak készítése alkalmával itt ugyanis 1937 őszén tíz-tizenöt zsugorítva eltemetett csontvázat, illetve tiszai II. jellegű edénymellékletekkel bőven ellátott sírt találtak. A mellékleteket dr. Döry Ferenc ny. országos levéltári főigazgató a bérésekkel összegyűjtette és a vármegyei múzeumnak ajándékozta.

Tekintve az akkori feltárás körülményeit, különösen azt, hogy a répakazlakkészítéssel 150 négyzetméternél nagyobb területet nem boly-

gattak meg, a kérdéses helyen és közelében még további jó sírokat remélek feláshatni. Reményem lehet természetesen az egykori lakótelep megtalálására is.

Töredékünknek a lábakon nyugvó lapjából — mint mondtam — még valami edényféle emelkedett ki. Egyszerű tál volt-e ez, gömbölyű hasú edény, vagy valamilyen más alak, azt magából a töredékből megállapítani nem lehet. A talprész szokatlan kiképzéséből mindössze annyit sejtethetünk, hogy darabunk nem tartozhatott valamilyen mindennapi edényalakhoz.

A paradicsompusztai edénytöredék különös alakjával szerencsére nem áll egymagában. Hiányzó részeire is fényt vető legjobb analógiája az a két kultikus rendeltetésű edény (XLIX. 1., 3.), melyet Banner János kökénydombi ásatásainak anyagából ismertett.¹ Összehasonlításként bemutatom a két edény képét, amelyek közül az első a „kökénydombi Venus” nevet viseli.

Összehasonlítva ennek az emberalakú edénynek támlanélküli trónusát a mi töredékünkkel, a kettő között feltűnően nagy hasonlóságot találunk. Nem lényeges különbség mindössze annyi van közöttük, hogy a kökénydombi darab trónusának két oldalán egy-egy rovátkolt díszítésű, lécszerű fület is találunk. Más tekintetben a két lelet kulturális hovatartozása is azonos, míg azonban a kökénydombi darab a tiszainak nevezett neolitik emlékcsoport I. fokozatába tartozik, addig Paradicsompusztai a sírokban talált edények tanúsága szerint² már a II. fejlődési fokozatot képviseli. Paradicsompusztáról ugyanis egyetlen karcolt díszítésű edény sem ismeretes, annál több azonban a síma, vörös festékréteggel bevont darab.

Amikor tehát felteszem, hogy a paradicsompusztai trónuson a kökénydombi Venushoz hasonló emberalakú edényalak ült, akkor nemcsak a talapzat hasonló kiképzésére hivatkozom, hanem a két lelőhely anyagának azonos kultúrához való tartozására is. Feltéve ugyanis, hogy a tiszai kultúra egész elterjedési területén a vallási viszonyok is azonosak voltak, akkor a kérdéses terület különböző lelőhelyein a kultikus rendeltetésű tárgyak is hasonlóak lehettek. Az eddig ismert ilyen tárgyak és a rituális vonatkozású megfigyelések a feltételezett vallási egységet mindenesetre nem cáfolják.

A paradicsompusztai töredéken — mint mondtam — vörös festékbevonat nyomai láthatók. Hasonló jelenség figyelhető meg a kökénydombi Venus trónusán is.³ Kétséges mindazonáltal, hogy a paradicsompusztai darab hiányzó, felső része is olyan keretbefoglalt,

¹ Banner János: A kökénydombi Venus. Délvidéki Szemle 1942, 458—463. Lásd még Banner János: Balkanische Beziehungen der Venus von Kökénydomb. Kazarow-Emlékkönyv. Sajtó alatt. — Hogy ez a forma a tiszai kultúrában általános lehetett, azt egy csókai töredék is bizonyítja. Lásd a Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. Ser. II. 5. XXXII. és XXXIII. 25. Szerk.

² A paradicsompusztai leleteket az ott tervezett ásatás lebonyolítása után szándékozom ismertetni.

³ Banner: i. m. 3.

térkitöltő textildíszítésekkel volt-e beborítva, mint amelyeneket a kökénydombi példányon látunk. Paradicsompusztának a tiszai kultúra II. fokozatába való datálása ugyan inkább azt látszik valószínűvé tenni, hogy ebben az esetben a karcolt, mintás díszítést talán síma festett bevonat helyettesítette, nem hagyható azonban figyelmen kívül egy olyan szempont sem, melyre legutóbb Banner János hívta fel a figyelmet.

A kökénydombi kőkori oltárról szóló cikkében⁴ Banner János ugyanis a tiszai kultúra körébe tartozó kultikus rendeltetésű cseréptárgyakat a rajtuk található jól felismerhető, tiszta stílusú díszítés alapján különítette el ugyanennek a keramikának egyéb darabjaitól. Ez a felismerés más szóval annyit jelent, hogy a tiszai kultúra keramikájában a kultikus rendeltetésű cserépholmi karcolt, illetve bemélyített díszítése tisztán őrizte meg azt a más anyagon, feltevésem szerint a textiliákon létrejött⁵ keretelő textilstilust, míg a profán rendeltetésű darabokon hanyagabb kivittel, több elrajzolással és értelmetlenséggel találkozunk. Feltéve tehát, hogy a paradicsompusztai töredék értelmezése helyes, úgy a hiányzó rész díszítésében is kifejezésre juthatott egy bizonyos vallási konzervativizmus, azaz ez is textilmintás lehetett.

Dr. Csalog József.

⁴ *Banner János*: A kökénydombi kőkori oltár. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai 1942. II. 3. sz. 3–5., I–IV. t.

⁵ *Csalog József*: A magyarországi újab-kőkori agyagművesség бүккi és tiszai csoportja. Folia Arch. III–IV. 2–5.